

ВУК КАРАЦИЋ КАО ИЗВОР ЗА ДРЖАВНОПРАВНУ ИСТОРИЈУ

II део (период фактичке самоуправе Србије)*

Слом Србије у јесен 1813. године значио је крај свих државноправних достигнућа остварених у Устанку. Буна Хаџи-Продана Глигоријевића (септембра 1814) показале да је Милош „добио чест и поверење како код Сулејман-паше и као остали Турака, тако и код народа Српскога код Сулејман-паше што и он не приста с бунтовницима него му оста веран и умири народ, а код народа Српскога што не даде Турцима арати ни робити, него онако лепим начином умири”). Када су Срби следеће године поново почели да се дижу на оружје (најпре у ваљевској нахији), Милош је изабран за вођу новог устанка. Сам по себи, Друти српски устанак није довео до неких значајнијих резултата на плану државноправне изградње, али је допринео да турска власт у Пашалуку постане попустљивија према Србији и спремна на компромисе. Отпочеће период истовременог постојања турских и српских органа власти, уз приметно јачање и осамостаљивање ових других. Кнез Милош постаје стожер фактичке самоуправе и доследан борац за њено формално признавање (које ће уследити тек 1830. године).

Вук је са великим интересовањем пратио људе и догађаје, одnose и установе овога периода и бележио нека од својих запажања. У његовим списима (чији је највећи део битан за нас настао 1828, 1831. и 1832. године) налазимо разнородне податке о процесу фактичког државноправног конституисања Србије²). Највише су они садржани у монографији о Милошу Обреновићу, у Особитој грађи за Српску историју нашега времена (тј. тајним списима о кнезу Милошу), у Вуковом писму кнезу из 1832. и у коментару тога писма³). Прво

*) Први део овога рада (предустанички и устанички период) објављен је под истим насловом у Зборнику радова Правног факултета у Нишу, књ. XXIII, 1983, стр. 331—346. На страни 338. том приликом се поткрала и једна грешка — напомена под 20) треба да гласи: Писмо кнезу Милошу, Вук Стеф. Караџић, Историјски списи, Београд 1969, стр. 225.

¹) Милош Обреновић, кнез Србији, или Грађа за Српску историју нашега времена, (у Будиму 1828), стр. 67. (даље: М. Обреновић)

²) У овом периоду Вук је у Србији боравио у више наврата; 1816, 1820—21, 1822, 1827, 1828. и од јуна 1829. до септембра 1831. године (овог пута је Вук радио у законодавној комисији и као председник београдског суда)

³) Чак се може рећи да је за државноправну историју коментар писма значајнији као извор, јер у писму Вук износи своју концепцију будућег уређења Србије, а у коментару даје оно што је стварно било.

што се уочи у овим радовима је да су кнез и његова околина скоро непрестано у средишту свих Вукових интересовања и казивања. Готово је сигурно да многе значајне моменте из овога периода он не би забележио да нису били у ближој или даљој вези са кнезом. Изгледа да је Вук, мада свесно то није желео, подлегао тадашњој друштвеној атмосфери у Србији у којој се осећала свеprisутност „отца и избавитеља” кнеза Милоша. Кнежев ауторитет и страховлада нису, међутим, засенили Вука; он му не пориче стварне заслуге за постепено извлачење Србије испод турске власти, али се, са друге стране, не двоуми да га окарактерише као „дравог тиранина и највећег безаконика”.

Неупоредиво мање пажње Вук је посветио осталим државно-правним установама које се јављају у овом периоду. Истина, за њих је и у стварности било мало места уз једног владара који је „неограничени господар од живота, од имања, од живљења и од чести свију људи који у Србији под његовом владом живе” и који „може свакога човека, без и какве кривице јавно сам погубити или заповедити великоме суду да га осуди на смрт”⁴). Из таквог релативно уског правнополитичког оквира Вук је оставио записе о скупштинама које је Милош држао, о локалној управи и чиновништву, о судовима, суђењу и казнама. Све што је о томе забележио, уз незнатно веће напоре Вук је могао и боље и више — утолико пре што је често био и физички присутан у средиштима државноправног живота Србије овога периода⁵). Његово казивање о државноправном поретку Србије (сем, изузетно, о организацији судства) по правилу никада није исцрпно приказивање појединих важних категорија у установа, већ је најчешће њихова критика — а постојеће стање као да се подразумева. Тако ће Вук, на пример, до детаља описивати како су скупштинске потврђивале наследно кнежевско достојанство, али скоро ништа неће казати о другим питањима која су се износила на скупштинама; са згражавањем ће говорити о појединим очигледно нерегуларним судским пресудама (донетим под кнежевим притиском), али неће оставити никакве записе о томе како су судови радили и пресуђивали у нормалним околностима; задовољиће се општом констатацијом да у Србији „закона написани нема још никакви”, али ништа неће рећи о другим формалним изворима права. Може се наћи још много таквих примера који показују да је њега у државноправном животу Србије више интересовало нешто што је изузетак или крајност, него оно што је било редовно, уобичајено.

ГРАБА ЗА СРБИЈУ КНЕЗА МИЛОША

Захваљујући донекле и променама у односима великих сила после Наполеоновог пораза, Турска је прихватила да се Други уста-

⁴) Особита граба за Српску историју нашега времена (Тајни списи о кнезу Милошу Обреновићу), Вук Стеф. Караџић, Историјски списи, Београд 1969, стр. 148. (даље: Особита граба, Историјски списи).

⁵) О Вуковом раду у Милошевој законодавној комисији видети: Д. Николић, Правни покушај изrade грађанског законика у Србији, 1829—1835. године, Зборник радова Правног факултета у Нишу, књ. XXI, 1981, стр. 397—412.

нок оконча компромисом. Нови београдски везир Марашли-Али паша се крајем 1815. године споразумео са Милошем о будућој *мешовитој српско-турској управи* у београдском пашалuku. „Истина да Срби и Турци тада никаки уговор о миру нису писали — бележи Вук — али Милош после с пашом уговори ово (за које се говори да је после и ферманима потврђено): 1. да се Турци не мешају у купљење дације, него кнезови сами да је купе; 2. код свакога муселима да седи по један српски кнез и без овога кнеза да муселим не суди Србима ништа; 3. у Београду да седи дванаест кнезова (од сваке нације по један) у канцеларији, да суде Србима за веће кривице, па кога нађу да је за смрт, да га предаду паши да се погуби; и дацију од кнезова да примају и паши предају. Тако Срби поделе владу и господство с Турцима. Паша остане господар у градовима над Турцима и над муслиманима, а Милош у земљи над народом и над кнезовима”.⁶⁾ Овај усмени споразум и фермани издати у корист Срба почетком 1816, биће (уз VIII тачку Букурешког мира) полазна основа за изграђивање фактичке самоуправности Србије после 1815. године.

Упоредо са сталним захтевањима код Порте да формално призна самоуправу Србије, Милош је радио и на учвршћивању сопственог положаја. Почевши још од Таковске скупштине (која га је 1815. изабрала за старешину Устанка) он је своје замисли најрађе остваривао преко *скупштине*, дајући тако својим потезима формално демократски карактер. „У Београду на скупштини 6. Нојемврија 1817. године потврде га писмено оба митрополита (...) и три архимандрита (...) и кнезови од свију нација за наслѣдственога књаза (...) и закуну се да ће га слушати. Тако и 1826. године у месецу Маргу учине кнезови и кметови из доњи нација у Асан-пашиној паланци, а из горњи у Ваљеву”⁷⁾.

Вук уочава да су скупштине биле у ствари Милошево оруђе које је он успешно користио и у наступима према Порти и у спровођењу унутрашње политике. „Пред сваку је скупштину — каже Вук — Милош најпре припремио све оно шта оће да му се на скупштини избере и потврди, па кад се скупштина састане он само пошале међу тобожње народне депутирце кога од своји саветника и писара, те кажу шта господар оће и одма напишу и, пошто он одобри, потпишу (...) Читајући Милош из новина да у Француској и у Англији депутирци долазе на скупштину с пуномоћјама, пред Крагујевачку скупштину у почетку 1830. године у својој канцеларији напише пуномоћја и разашље кнезовима, те раздаду онима који полазе на скупштину (...)”⁸⁾ Осим констатације да „све најзнатније скупштине у Србији за Милошева владања су састајане само за то да се он у чину и господству своме потврди и утврди”, Вук није оставио скоро никакве друге записе о делокругу рада скупштине. Тек индиректно сазнајемо да је кнез на скупштинама повремено правдао своју уну-

⁶⁾ М. Обреновић, стр. 132.

⁷⁾ Исто, стр. 139.

⁸⁾ Коментар к писму моме, писаном Милошу Обреновићу 12. Априлија 1832. год. Вук Стеф. Караџић, Историјски списи, Београд 1969, стр. 236. (даље: Коментар писма, Историјски списи).

трашњу политику указивањем да „блиско време” када ће се у Србији завести слобода трговине и донети закони⁹⁾.

Када је однео победу у борби за врховну власт (нарочито ликвидирањем Народне канцеларије), Милош је настојао да и локалну управу што више потчини себи, у чему је углавном и успео: „Милош је неограничени господар у Србији — пише Вук 1828. године. После њега су први чиновници кнезови који се у три реда могу разделити: 1. главни или најјски кнезови који имају читаве најје под собом, као што је Милошев брат Јован над најјом Рудничком, Милошев брат Јефрем над најјом Шабачком, Ваљевском и Београдском, Василије Поповић над најјом Пожешком, Милосав Здравковић над најјом Бупријском, Милован Кукић над најјом Пожаревачком, Атанаско Марић над најјом Ужичком. 2. Кнезови над кнежинама као што су (...) Од пре су се и сеоске старешинџе звале кнезови сеоски, но сад се они зову главни кметови. Милош сазива кнезове на обичне скупштине о Бурђеву дне и о Митрову дне, кад се свршују рачуни и разрезају порезе, али он и у друго време може ји сазвати кадгод нађе да је потребно”¹⁰⁾. Обележја локалне самоуправе су потпуно ишчезла; нахијске и кнежинске кнезове поставља непосредно кнез, а кметове у селима и варошима такође „већа власт”¹¹⁾.

Постепено преузимање државних послова од турских органа и централизације власти тесно су повезани са *израстањем чиновничтва*. О овом, све бројнијем друштвеном слоју у Србији, Вук се веома неповољно изражава, окривљујући Милоша да и сам доприноси рђавости чиновника. „Као год што Милош може од сваког простака, од најлуђе будале и од највећега допова и обещењака начинити првог чиновника, тако може и свакога чиновника без и кака узрока избацити из службе са свим, или га преместити на већу или мању службу, као што и ради готово сваки дан (...) Тако има људи који су по неколико пута све чинове и службе у Србији прошли и натраг и напред, па ни данас не знаду шта су (...) Сва ова избацавања и премештања бивају обично без и кака узрока, по јединој вољи и заповести Милошевој; ако ли је он рад још већма да осрамоти онога кога избацује или премешта, он или подговара кога те га тужи, или сам каже какав год узрок, а нико не сме испитивати је ли узрок ис-

⁹⁾ М. Обреновић, стр. 160.

¹⁰⁾ Исто, стр. 188.

¹¹⁾ Вук је забележио који су разлози натерали Милоша да 1830. године укине звања кнежинских и нахијских кнезова: „... Он је истина 1816. г. био задовољан именом кнез, но будући да су се сви народни чиновници осим писара и буљубаша звали кнезови, зато се он у своме печату и потписима назове књаз. Но по времену чујући да је књаз и кнез једна реч и да Руси свакога српског кнеза зову књазом, он заповеди те се на актима начињеним на скупштини у почетку 1827. године нико не потпише кнез, него се сви кнезови назову исправницима; но по том чујући да су исправници у Каравлашкој велика господа, он после другога саветовања са својом свитом како би се чиновници назвали да много не значе, заповеди на скупштини у почетку 1830. године да се кнежински и средњи кнезови у напредак зову капетани (а кнежине и срезови капетаније), а најјски исправници или сердари (...) Око истога времена заповеди Милош да се осим њега (и, за невољу, његови синова и браће) нико не зове господаром него господином”. — Особита грађа, Историјски списи, стр. 181.

тинит или није. (. . .) Од пре, док су били кнезови, мислило се да су пи чину најстарији членови, или по обичном говору, кнезови великога суда, па најјски кнезови, па кнезови судова најјски, па кнежински и срески кнезови; но сад (ово је писано крајем 1831. и почетком 1832. године — Д. Н.) које због овога премештања, или управо рећи протеривања чиновника, које због наметнути им нови имена, не зна се ни ко је од кога старији, ни како ћеш где кога зовнути¹²⁾.

Према свим чиновницима се Милош односио као према својим слугама, али је звање локалног старешине било бар економски привлачније него звање *судије*. „Но како год што је за свакога кнежинскога и срескога (а камо ли најјскога) кнеза била казана да га преместе и у велики (а камо ли у најјски суд), тако је исто и сад за капетане, једно за то што они по најјама код своји кућа живе мирније и повољније коликогод налик на људе, а друго што им народ ради све пољске и домаће послове, а многи и сами тргују; у Крагујевцу пак, морају да живе као робови, послови им кућевни пропадају, а онде добитка никакога, већ ако им се која црквица у готову новцу да¹³⁾. У ово време је чиновнички позив био привлачнији за „туђоземце“ него за Србе из Кнежевине. Вук објашњава и зашто: „... што се сваки кога он (Милош) избере мора службе примити и што је онај који служи, ни за какав узрок не може по својој вољи оставити! (. . .) Има људи по најјским судовима који би драговољно платили на годину дана онолико колико они плате имају, па кад би се могло да живи мирно и слободно код своје куће и да гледају своје послове“¹⁴⁾.

Уз такво чиновништво Милош је и формално био највиша власт у земљи. „Данас у Србији правитељства у правоме смислу ове речи нема никаквога, него сте цело правитељство Ви сами“ — опомиње га Вук у свом писму 1832. године. При томе је он био незадовољан што се кнез окружио таквим људима који по својим моралним особинама, а још мање стручним квалитетима никако не би смели да имају тако велики утицај на њега какав су имали. „Између осам његови бивши и садашњи секретара — каже Вук у коментару писма — само би се Лаза Тодоровић који се родио у Србији и Алекса Поповски који је као бачић из Мацарске пребегао у Србију могли извадити, а од остали шест, тројица су (Аврам Петронијевић, Димитрије Давидовић и Цветко Рајовић) праве пропалице (и уз то Цветко скитница светска), а тројица (Павле Теодоровић, Сима Урошевић и Стефан Радичевић) злочинци (Verbrecher) који су за злочинаштва своја у тавни-

¹²⁾ Исто, стр. 191, 192.

¹³⁾ Исто, стр. 193. Овде је Вук забележио да је сваком капетану било одређено од пореске главе по два посленика на годину, али се кулучило и много више. Чланови великог суда су имали највише 400 талира на годину, стан и храну, а чланови најјских судова (уз стан и храну) по 100 талира годишње. Капетани имају 100 до 300 талира, али када се томе дода бесплатна радна снага „излази им по 5 пута толико“ каже Вук.

¹⁴⁾ Исто.

цама и на робији бивали! А и осим секретара нису много бољег карактера ни они туђоземци који су из Турске Милошу у службу дошли (...)"¹⁵⁾

Непостојање *писаног права* је главна карактеристика правног поретка Милошеве Србије, нарочито у периоду до 1830. „Закона написани нема још никаки, него се суди по разуму и по обичају” — бележи Вук 1828. године. За такво стање он је склон да окриви кнеза који је „толико пута на скупштинама јавно обрицао да ће се издати закони и друго којешта да ће се поправити и уредити, па ништа! (...) Истина да је он често говорио да су закони нужни у земљи, али му је опет кашто излетала реч да је боље владати и управљати без закона, јер вели, онако се човек веже за артију па не може да чини ни зла ни добра (...)”¹⁶⁾ Лична и имовинска несигурност је ишла у прилог кнезу и његовој ужој околини.¹⁷⁾ Они су у овом периоду приграбили за себе велика богатства, што преко монополисане трговине и других полулегалних извора, што путем отворене отимачине. „Милош својевољно располаже и имањем свију људи у Србији, тако да нико ни одшта није прави господар. Он своје ползе ради расељава села (...) Он креће људе од њиови кућа и премешта у друге најје (...) Он узима људима за своју потребу, или квари, куће, воденице (...) Милошу сва земма (се) мора радити коликогод он оће и где оће и шта оће. Код дворова његови у Крагујевцу, у Пожаревцу, у Баточини, у Београду, у Раковици и Топчидеру околна села секу и вуку дрва, вуку сено из поља, заграбују, ору, сеју, копају, жању итд. Чак из Ужичке и Сокоске најје долазе људи те косе у Крагујевцу и Топчидеру, а кад се сено купи, онда се истерају не само мајстори и трговци и њиове калфе и шегрти, него и жене и девојке (...) Заграбују се у јесен читаве планине да само његове и његови ортака свиње жир једу, заграбују се читава брда и долине ради зверињака (...)”¹⁸⁾ Када је кнез дочуо да код удовице Николе Николајевића (кога је он погубио 1821) има новаца „дотера жену у Крагујевац, а

¹⁵⁾ Коментар писма, Историјски списи, стр. 238. Да би поткрепио своје тврђење Вук наводи да је Милош 1829. за првог члана београдског суда (магистрата) и трговачког судију поставио Панту-Аци-Стоила, „скитницу и пропалицу из Македоније, човека више луда него сулудаца”.

¹⁶⁾ Исто, стр. 235, 236. Кнез је био толико непостојан и вероломан, каже Вук, да се нико није могао ослонити на његову реч, обећање или заклетву. „Кад какву нову уредбу постави, његови дворани обично говоре између себе да ће трајати до прве мене”.

¹⁷⁾ Упознат са оваквим стањем Вук у свом знаменитом писму из 1832. предлаже кнезу шта би требало најпре урадити у Србији: „... Ваљало би дати народу праву, или, као што се данас у Европи обично говори, конституцију (...) да се сваком човеку осигура живот, имање и чест; да свако свој посао, који ником није на штету, може радити по својој вољи, и по својој вољи живети; да сваки човек зна шта му ваља чинити, да се не боји нити Вас, нити икога другог; да нико никога не може на силу натерати да га служи (...) По ову праву и законе не треба народу само обрећи, него ваља на великој скупштини објавити и заклету се, да ће се тако држати, и утврдити да је онај сваки, био ко му драго који би то погазио и преступио, непријатељ народа и отачанства и да ће му се као таквом судити (...)” — Историјски списи, стр. 217, 218.

¹⁸⁾ Особита грађа, Историјски списи, стр. 194, 196. и 197.

код куће јој праметну и дрво и камен, док негде не нађу у једној ћупи 700 дуката, које све он узме (...)''¹⁹⁾ Вук је навео још доста сличних примера богађења кнеза или његове околине без икаквог правног и моралног основа.

Задруга је још увек давала чврст оквир имовинским, али и брачним и породичним односима.²⁰⁾ Међутим, чак и у тим односима завладала је извесна несигурност (нарочито око закључења и развода брака) произашла из кнежеве склоности да са људима збија неумесне шале. „Милош обично распушта оне мужеве и жене који се после без икакве сметње могу наново женити и удавати (...) И људи и жене овакве распусне књиге (бракоразводне пресуде — Д.Н.) не знајући шта у њима пише, чувају и где им затребају показују, као и праве да су; и многи попови, не знајући спрдњу Крагујевачку и видећи код потписа Амиџина²¹⁾ какав печат, као н.п. што је Раванички на мом пасошу, примају и оваке књиге за истините.²²⁾ Чуо сам из Милошеви уста да је Амиџа један пут у Пожаревцу до подне овако распустио 14 жена с мужевима. А да би се и с венчањем могла збијати спрдња, Милош је у Крагујевцу уредио једно особито ново венчање (...) И људи који се тако венчавају мисле да су венчани као што иде по закону (...) Мени је Милош ово венчање фалио много пута, докле се један пут 1829. године није догодила прилика те сам га очима видео, кад се венчавала једна млада жена из Шапца, која је у Каравлашкој имала жива мужа (...)''²³⁾

О организацији судства Вук је забележио више него што је о суђењу и казнама. „И првије година само су по варошима муселими с кнезовима судили Србима, а по селима су Срби, не само за мале кривице, него и за главу судили; а од 1820, од како се Милош завадио с Али-пашом, Срби судове са свим присвоје себи, а мусели-

¹⁹⁾ Исто, стр. 195.

²⁰⁾ „Срби живе понајвише у задрузи: у Ђекојим кућама има по 4, по 5 ожењени људи, а једноглаваца је мало. Коликогођ има у кући ожењени људи, толико око куће има вајата, па у кући само једу заједно и спавају у њој бабе и старци; а остали свако са својом женом и с дјецом спава у своје вајету без ватре и љети и зими. Око Ђекојим газдински кућа стоје вајати и остале зграде (н.п. амбари, чардаци, качаре) као мало сеоце. У свакој кући има старјешина који влада и управља кућом и свим имањем: он наређује ђетиће и момчац куда ће који ићи и шта ће радити; он држи кесу од новца и брине се како ће платити арач, порезу и остале дације (...) Старјешина није свагда годинама најстарији у кући: кад отац остари, он предаје старјешинство најпаметнијему сину (или брату или синовцу) ако ће бити и најмлађи; ако ли се догоди да који старјешина не управља добро кућом, онда кућани изаберу другога (...)” — Географическо-статистическо описаније Србије, Даница за 1827, стр. 100. и 101.

²¹⁾ Сима Милосављевић Паштрмац (назван Амиџа) је био економски надзорник на кнежевом двору, али га је Милош сматрао за свог саветника и у свим другим пословима (а како се види из Вукових списа, и за саучесника у понижавању или исмејавању људи).

²²⁾ На пасошу увредљивог садржаја који је издат Вуку 1829. године био је ударен печат манастира Раванице (са годином 1374). „По свој прилици је Милош овај печат за то узео из манастира, што му се учинило да овако лепу и наочиту ствар, која показује као неко господство и власт, нико осим њега не треба да има, па сад стоји у његовој канцеларији”, објашњава Вук у Особитој грађи, Историјски списи, стр. 170.

²³⁾ Исто, стр. 176, 177.

мимо остане само да суде Турцима. Од тога времена поставе се по свим најјама магистрати, а године 1825. намести се у Крагујевцу велики народни суд (...). И од пре је од они кнезова који би ваљало да седе у Београдској канцеларији понајвише ишло уз Милоша, а у Београду су само по неколика седели, које ради договарања с Турцима, које ради суђења Београђанима (нашег закона) и највише Београдској. Но будући да је људма из целе Београдске највише доста далеко ићи у Београд на суд, зато се магистрат ове највише лане намести у селу Рогачи, а у Београдској се канцеларији држе само два — три човека ради договарања с Турцима и уз то суде Београђанима (...). Сад је дакле први суд у селу код главног кмета (који, с договором остали кметови може, особито немирним људма и скитачима, који иду од казана до казана, ударити до 25 батина), а од сеоског се суда иде највише магистрату, од магистрата великом суду, од великог суда Милошу, а како он нађе за право, онако мора бити (...). Сваки се човек може тужити на кнежинскога и на срескога кнеза магистрату, а на магистрат и на главнога кнеза (нахијског — Д. Н.) великом суду".²⁴⁾

Казне су судови одређивали по сопственом осећању правде и правичности. „За мање су кривице обично казне бој и затвор, а за крађу и глоба (у народну касу), колико украдена ствар вреди (тако крађивац мора двапут украдену ствар платити, или је вратити и једанпут платити)".²⁵⁾ Телесних казни су, према Вуку, изгледа били ослобођени, изузети од телесног кажњавања, само чиновници, али писари и секретари не броје се међу чиновнике као ни учитељи, за то се и бију (...). Првога секретара великог суда народног Боку Протића (садашњег президента истог суда) — бележи Милош 1831-32. године — повали Милош јавно на маџка, па му удари 60 батина што се свadio са својом женом и тастом".²⁶⁾ Телесне казне над свештеницима су се такође јавно извршавале. „Године 1826. окриви Милош Карановачкога проту да је подговорио Карановчане да се туже на њиова кнеза Петра Лазаревића и зато му удари 50 батина; а сутра дан прота остане обешен и изађе глас да се од срамоте обеши".²⁷⁾

Чак и из ових малобројних Вукових записа се види оно што је познато и из других извора, да је кнез Милош важио за врховног судију у земљи, али да је такође често био и тужилац и извршилац казне. Поготову су тешке казне биле смишљане за организаторе и учеснике у бунама (које су за Милошеве прве владавине биле скоро редовна појава). Тако Вук пише о двојници београдских

²⁴⁾ М. Обреновић, стр. 191, 192. и 193. Судије су лаици. Гражећи крајем 1831. године пензију од српског правитељства и уверавајући кнеза да једино жели да се бави књижевним пословима, Вук је своје одбијање да се врати на место председника београдског суда оправдавао и тиме да „за президента магистрата највише и вароши Београда може се наћи готово у сваком месту човек, који ће, у данашње време, све оне послове свршавати као и ја (...)" — Вукова преписка, Београд 1907—1924, књ. II, стр. 95—98.

²⁵⁾ М. Обреновић, стр. 192.

²⁶⁾ Особита грађа, Историјски списи, стр. 191.

²⁷⁾ Исто, стр. 190.

учитеља који су ухваћени као учесници Чарашећеве буне 1826. године: „... одсеку Мијаилу (Белисављевићу — Д. Н.) обе руке више шаке и мало језика, а Петру (Радосавкићу — Д. Н.) и његову ортаку само по десну руку и по мало језика ...”²⁸⁾

Када се у Баковој буну 1825. године показало да народна војска није поуздана за гушење народног незадовољства (јер се солидарисе са побуњеницима), Милош је приступио организацији *стајаће војске*. О овом моменту значајном за процес државноправног оформљења Србије, Вук је забележио: „Још 1826. године почео је он неколико људи егзерцирати, као Европејске солдате (прем да нису имали једнаки ни аљина ни пушака); а 1829. године слушајући из новина за Руску гарду како се бије с Турцима, у почетку 1830. године изда писмену заповест, те и он из чиновнички и кметовски синова састави себи гарду. Чини ми се да је у почетку било одређено да буде око триста гардиста и обећано је да ће живети господски и да ће од њи у напредак бивати сви чиновници, но не знам је ли кад и пуно двеста састављено и живе као и други солдати (...)”²⁹⁾

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Још неколико речи о Вуковом историографском раду и његовом значају за државноправну историју

Вук је најпре реформатор језика и сакупљач народних умотворина, па тек онда и етнограф и хроничар своје епохе. Занимање за савремену историју он није никада сматрао својом најважнијом преокупацијом. Ипак, његов историографски рад је био веома запажен у Србији XIX века и оставио је значајан траг у нашој историографији уопште. Сврставајући Вука у „писце српске историје” Радован Самарцић је свестрано анализирао његове побуде да се лати тога посла, изворе његових сазнања и веродостојност његових казивања, као и могући утицај европске историографије тога времена на његов метод рада. Уверени смо да ће после Самарцићевог дела проћи још много година до појаве једног новог (макар подједнако доброг) рада о Вуку Караџићу као историчару.

У свом историографском раду Вук је до краја остао доследан начелу које је још на почетку усвојио: „Да кажем како је било, па читатељи сами нека суде”. Свестан свих тешкоћа хроничара тек минулих или текућих догађаја у сложеним друштвеним односима Србије прве половине XIX века, он пише Копитару фебруара 1828; „Гледаћу да не лажем, а истину ће се не буде могла казати, да лијепо прећутим”. Овакав његов однос према писању историје (како су утврдили каснији истраживачи Вуковог рада) произашао је углавном из одушевљења делом Н. Карамзина „Историја руске државе” које је Вук прочитао још почетком 1819. године. Руски историчар Карамзин (са којим се Вук касније и лично упознао), иначе омиљен

²⁸⁾ М. Обреновић, стр. 188.

²⁹⁾ Коментар писма, Историјски списи, стр. 236.

у редовима најистакнутијег слоја руске интелигенције, истакао је у први план да историја треба да служи само истини; задатак је историчара да износи само веродостојне чињенице и препусти их доживљају самих читалаца. И Вук је кренуо тим путем.

Вукови историјски списи настали су углавном на основу три врсте извора: личних успомена (непосредно забележених или касније оживљених), сећања других учесника у догађајима, па тек онда на основу писаних аката. Вук није био вешт у писању историје на основу аката — каже Р. Самарцић — њих је више уносио да би своје излагање илустровао. Чак ни касније (када је штампао 1860. године Правитељствујушчи совјет) он није користио ону грађу о Устанку која је у то време све више објављивана. Многи моменти у Вуковом историографском раду указују да је он другим изворима придавао већи значај него писаној грађи. Разумљиво је онда што се није ни трудио да је прикупља, иако му се она такорећи нудила на сваком кораку. Чак и она малобројнија писана грађа коју је навео у радовима, као да му је доспела у руке више случајно него хотимице.

Посланици на пољу државноправне историје имају доста разлога да жале због оваквог односа Вука према писаној грађи; уз изворе које користе историја уопште, реконструкција државноправног поретка је скоро незамислива без увида у све врсте правних аката и праксу државних органа. У условима потпуног непостојања писаног права у Србији тога периода, када су се правни односи регулисали нормама обичајног права (по којима су и судови пресуђивали), од непроцењивог значаја би било да је Вук сакупио и преписивао макар ону грађу која му је лежала на столу док је 1813. био судија у Брзој Паланци или док је 1829—31. године био члан законодавне комисије и председник београдског суда (магистрата). Међутим, и тада је он био преокупиран језичким истраживањима, јер је, по сопственим речима, на суђењима пажљиво слушао сељаке кад се суде и сваку непознату реч одмах бележио на хартији. Тиме је свакако увећавао фонд Рјечника, али зато није оставио никакве забелешке о тим споровима у чијем је решавању учествовао.

Са друге стране, наука државноправне историје има доста разлога да буде захвална Вуку; без његових списа, слика државноправног живота устаничке и Милошеве Србије би била сиромашнија за једно особено виђење наличја државног и правног поретка. Вук, формално неукључен у механизам израстања државног апарата, посматра и доживљава из непосредне близине све те односе скоро онако како их види и осећа један просечан српски сељак. Било да говори о отимању великаша око власти, или о скупштинама и локалној управи, или о чиновништву, он у своје казивање уноси једну дозу природне оштроумности и проицљивости, често упоређујући како је нешто требало да буде (или се говорило да јесте), и како је „у стварности било”. Таква његова запажања су од огромног значаја и незаменљива су допуна „званичног” лика једног државноправног поретка. Ово се нарочито односи на Особиту грађу и Коментар писма кнезу Милошу. Особита грађа је и настала као резултат Вукове дилеме да можда није, као „љубимац главног јунака” књиге Милош

Обреновић кнез Србији, потомству оставио сувише улепшану „историју нашег времена”. Пишући кнезу писмо, он се трудио да га не ражести и још на почетку истакао своју добронамерност (мада је и такво на Милоша деловало као удар грома); међутим, у Коментару писма Вук није поштедео ни кнеза, ни секретаре, ни локалне управнике, ни судије. Коментар је препун чињеница које до очигледности илуструју силне злоупотребе власти, од највиших до најнижих њених представника.

Вукови списи значајни за државноправну историју Србије незаобилазан су извор за свакога ко се том материјом бави било професионално, било из љубави према нашој прошлости. Као такви, они су нашли одговарајуће место и у свим уџбеницима историје државе и права југословенских народа. Доајен наше правноисторијске науке Драгослав Јанковић их сврстава међу најважније изворе за овај период унутар категорије историјских и мемоарских дела савременика.

Mr Dragan K. Nikolić, assistant

L'OEUVRE DE VUK KARADŽIĆ — SOURCE POUR L'HISTOIRE DE L'ÉTAT ET DE DROIT (II PARTIE)

— Résumé —

Dans la deuxième partie du travail l'auteur continue la présentation des sources importantes pour l'ordre d'état et le système juridique de la Serbie de l'année 1815 à 1830. A cette époque-là, la Serbie n'est formellement qu'une partie de l'Etat turc, mais *de facto* elle est une principauté autonome et pour cette raison cette période est marquée en tant que période de l'autonomie réelle. C'est de cette période que Vuk a laissé les remarques sur les assemblées populaires, le pouvoir du Prince, l'administration locale, les tribunaux, le jugement et les peines, ainsi que sur la bureaucratie qui commence à se développer. En même temps il a inscrit (dans les manuscrits secrets qui sont devenus accessibles au public seulement en l'année 1901) aussi les revers du pouvoir public, de nombreux abus commis par le Prince, des tribunaux et des fonctionnaires.

A la fin du travail l'auteur donne un aperçu sur l'oeuvre historiographique complète de Vuk et sur son importance particulière pour l'histoire de l'état et du droit. Il constate qu'il est une grande perte pour la science que Vuk n'ait pas enregistré plus de documents écrits dans ces travaux et qu'il ait eu davantage recours à ses observations immédiates et à ses souvenirs. C'est parce que tout d'abord il était préoccupé lui-même des travaux linguistique et ethnographique et ensuite par l'acte d'écrire la chronique de son époque. Pourtant ce dont il avait pris des notes a trouvé sa place dans notre science juridico-historique.

